

KIELENHUOLTAJAN KANNANOTTO

Pirjo Hiidenmaa *Suomen kieli — who cares?* Helsinki: Otava 2003. 317 s. ISBN 951-1-19005-9.

Julkisuudessa käytäviä kielikeskusteluja ja -kirjoituksia seuraamalla saattaa saada sellaisen kuvan, että suomen kieli olisi rappeutumassa. Selvinä rapping merkkeinä pidetään esimerkiksi chattien ja sähköpostien puhekielisyyksiä ja vieraslähtöisiä ilmauksia sekä koululaisten yhdyssanavirheitä ja lehtitekstien suffiksiputteita. Kaiken lisäksi kielenhuoltajat eivät tunnu tekevän tilanteen hyväksi yhtään mitään.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Kielitoimiston päällikkö Pirjo Hiidenmaa käsittelee muun muassa tällaisia kysymyksiä kirjassaan *Suomen kieli — who cares?* ja esittää samalla oman näkemyksensä suomen kielen nykytilasta. Johdantoluvun mukaan kirja on syntynyt tarpeesta käsitellä laajoja kielipohdintoja perusteellisemmin kuin esimerkiksi tiivistähtisessä television keskusteluohjelmassa on mahdollista. Hiidenmaan pohdintojen tulos onkin verraten laaja, yli 300-sivuinen teos, jossa hänen havaintonsa ja mietteensä kielenhuoltajana ja -tutkijana valottavat monentyyppisiä kielenilmiöitä. Perusajatus tulee nopeasti selväksi: suomen kieli ei ole rappeutumassa, eikä se Hiidenmaan mukaan oikeastaan tarvitse edes huoltoa. Sen sijaan Hiidenmaa korostaa, että kielen käyttäjät tarvitsevat huoltoa, joten kielenhuoltajille kyllä riittää töitä.

Hiidenmaa keskittyy kirjoitettuun kieleen ja asiateksteihin ja kiinnittää runsaasti huomiota kielen sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin ulottuvuuksiin, esimerkiksi nyky-Suomessa tarvittaviin tekstitaitoihin. Kirjassa on johdannon lisäksi seitsemän lukua. Niissä tarkastellaan kielenhuollon näkökulmaa painottaen englannin ja suomen kielen suhdetta (luku II), erikoiskielten, virkakielen, asiatyylin sekä kirjakielen ominaispiirteitä ja kehitystä (luvut III–VI) sekä lopulta keskitetysti kielenhuollon tavoitteita ja tehtäväkenttää (luku VII). Jokaisen luvun alussa on johdatukseksi luettelomainen tiivistelmä, jossa pääajatuksot nostetaan jo esiin.

Kirjan yhtenä tarkoituksena on purkaa ennakkoluuloja ja nostaa esiin uusia tai ainakin monesti syrjään jääviä näkökulmia. Heti ensimmäisessä luvussa (»Puheenaiheena kieli») käydään läpi monia tavantomaisia ennakkokäsityksiä kielestä ja kielenhuollosta. Hiidenmaa soveltaa useassa kohdin sokraattista metodia ja johdattelee lukijaa kysymysten avulla tekemään omia päätelmiä. Hän kysyy esimerkiksi (s. 28): »onko sama kieli kaikille hyvää ja samanlainen kieli kaikille huonoa?» Tähän kysymykseen hän palaa vielä myöhemmin (s. 50–52) ja toteaa, ettei ole hyvää eikä huonoa kieltä, on vain erilaisia arvioita kielies-

tä. Hän painottaa samalla Deborah Cameronin näkemyksiin viitaten, että kielen arviointi on merkittävä osa kielenkäytön taitoa.

Hiidenmaan mukaan varsinkin kielen ammattilaisten on osattava analysoida ja selittää kielen käyttöä ja toimintaa sekä kieliyhteisön arvioita kielestä sortumatta tunnepohjaisiin reaktioihin.¹ Tasa-arvon nimissä hän vaatii kuitenkin vielä enemmän: nykyisessä tietoyhteiskunnassa kieli on merkittävä toiminnan ja vallanjaon väline, ja sen vuoksi olisi hyvä, jos kaikki voisivat oppia arvioimaan omaa kieltään ja tekemään tietoisia valintoja kielenkäytössään. Tasa-arvon ja kielitietouden levityksessä tarvitaan Hiidenmaan mukaan niin kielenhuoltoa ja ohjailua kuin opetusta, arviointia ja julkista keskusteluakin. Pelkkä ohjeiden antaminen ei siis riitä, eikä kielenhuoltajien lupia ja kieltoja tai arvovaltaista paheksuntaa tarvita lainkaan. Hiidenmaan näkemyksen nykykielenhuollosta voisi tiivistäen sanoa olevan se, että kielenhuollon tehtävänä on lisätä ihmisten ilmaisu- ja samalla vaikutusmahdollisuuksia, ei rajoittaa niitä.

Osa ensimmäisen luvun ajatuksista toistuu tai tarkentuu myöhemmissä luvuissa. Toisessa luvussa (»Syökö englanti suomen?») Hiidenmaa jatkaa ennakkoluulojen purkamista. Hän myöntää, että englannin kieli aiheuttaa todellisia vaaroja, mutta uhat ovat toisenlaisia kuin usein ajatellaan. Hänen mukaansa esimerkiksi mainosten ja sähköpostien anglismit eivät ole vahingoksi suomen kielelle. Hiidenmaa kääntää aselman (taas) toisinpäin: ongelmia ei välttämättä aiheuta se, mitä englanniksi tehdään, vaan se, mitä suomeksi ei tehdä. Jos esimerkiksi tieteestä kirjoitetaan vain englannik-

si, on vaarana englantia ja oman tieteenalansa erikoiskieltä puhuvan tietoeliitin synty. Tasa-arvoisuuden ja suomen kielen tulevaisuuden turvaamiseksi Hiidenmaa vaatii, että on vaikutettava kielenulkoisiin tekijöihin: ei siivottava chatteja ja mainostekstejä vaan vaikutettava koulutuspolitiikkaan, opetukseen ja asenteisiin. Esimerkiksi opiskelijoille tulisi tarjota mahdollisuus opiskella omaa alansa *myös* suomeksi (ei *vain* suomeksi) muun muassa julkaisemalla suomenkielisiä oppikirjoja. Hiidenmaa on vahvasti sitä mieltä, että kansainvälistymistä ja omakielistä kulttuuria ei pitäisi asettaa vastakkain yhteiskunnallisessa päätöksenteossa.

Kolmannessa luvussa (»Oppia, työtä, elämää») tarkastellaan erikoiskieliä ja haasteita, joita ne asettavat koulutukselle ja kielenhuollolle. Hiidenmaa painottaa taas arvioinnin ja analyysin merkitystä: koska nykyisessä tietoyhteiskunnassa lähes kaikki tiedot ovat välitettyjä, medioituneita, on tärkeää tutkia, *miten* meille kerrotaan. Ikään kuin malliksi hän analysoi itse monia konkreettisia esimerkkejä ja tekee niiden pohjalta päätelmiä erikoiskielistä ja niiden suhteesta suomen kieleen ja kieliyhteisöön. Hiidenmaan lähtökohtana ei ole tässäkään luvussa kritisoida kielenkäyttöä tai kitkeä kielellisiä rikkaruohoja vaan tarkastella, arvioida ja tulkita kieltä ja erilaisia käytänteitä. Hän esimerkiksi pohtii, missä ja miksi on motivoitua kirjoittaa näennäisen kapulakielisesti »Haja-asutusalueella vedenhankinta tapahtuu pääasiassa kiinteistökohtaisesti pohjavedestä» (s. 118). Hiidenmaa ymmärtää niitä kielenhuoltajia, jotka siistisivät lauseen esimerkiksi muotoon »Maalla vesi otetaan talon omasta kaivosta», mutta ilmausten merkityksiä ja käyttö-

¹ Hiidenmaa viittaa muun muassa Haakanan ja Mäntysen (2001) ja Leinin (1989) havaintoihin kielikeskustelujen tunnepitoisuudesta sekä omiin kokemuksiinsa Kielitoimiston neuvontapuhelimesta.

tarkoituksia selvitellessään hän menee ikään kuin askelta pidemmälle ja osoittaa, että erikoiskielen tarpeet ja ilmaisutavat ovat toisenlaiset kuin yleiskielen.

Kolmannessa luvussa Hiidenmaa pohdii lisäksi muun muassa suoran kääntämisen ongelmia ja painottaa huolellisen ja asiantuntevan sanastotyön tärkeyttä. Hänen mukaansa sanaston kehittämiseksi tarvitaan sekä kielenhuoltajien, eri alojen asiantuntijoiden että päättäjien ponnisteluja. Vain asiaan paneutumalla ja yhteistyötä tekemällä voidaan vaikuttaa siihen, etteivät kieli ja valta muodosta muureja, jotka asettavat ihmiset epätasa-arvoiseen asemaan.

Neljäs luku (»Viran puolesta») keskittyy virkakieleen, institutionaaliseen kielenkäyttöön. Hiidenmaa käy ensin lyhyesti läpi virkakielen ja kielenhuollon yhteistä historiaa. Sen jälkeen hän keskittyy taas analysoimaan konkreettisia esimerkkejä, joiden pohjalta hän esittää arvioitaan virkakielestä sekä sen kehityksestä ja kehittämisestä. Hän selvittelee muun muassa virkakielen maailmankuvaa ja setvii virkakielen suhdetta erikoiskieliin ja EU-kieleen. Virka- ja eurokielen piirteitä hän kokoaa myös selvittäviksi luetteloiksi. Lisäksi Hiidenmaa pohdiskelee, miten virkakielestä saataisiin entistä selkeämpää. Hän vetoaa taas tutkimuksen ja laaja-alaisen yhteistyön tarpeeseen; hänen mukaansa tekstit eivät selkiydy sillä, että niiden kieliasua viime hetkellä parannellaan.

Viidennessä luvussa (»Moniääninen asiatyylillä») Hiidenmaa tarkastelee muun muassa asiategstien kieli- ja tyylilainoja, sitaattien käyttöä ja moniäänisyyttä. Hän selvittelee myös tietotekstien viihteellisyyttä ja asiategstien kehittymistä puhekieliseempään suuntaan. Tämäkin luku alkaa lyhyellä katsauksella historiaan, ja sen jälkeen Hiidenmaa tarkastelee ja tulkitsee esimerkkien ja omien havaintojensa valossa nykytilannetta ja -ilmiöitä. Kantavaksi ajatuk-

seksi nousee jälleen analyysin ja kriittisyyden tärkeys. Hiidenmaan mukaan kriittisyyttä ei kuitenkaan ole se, että jo ennakoon ollaan eri mieltä ja epäillään tekstejä huijaukseksi. Hänestä kriittisyys on pikemminkin periaatteellista myötäsukaisuutta: lukijan on asetuttava kysymään kirjoittajan rinnalle, mistä teksti tulee, miten ja miksi tietoa esitetään ja niin edelleen.

Kuudennessa luvussa (»Kirjakieli — mitä välii?») Hiidenmaa selvittelee kirjakieltä ja sen erikoisasemaa kieliyhteisössä. Jo alkutiivistelmässä hän painottaa kirjakielen sopimuksenvaraisuutta sekä normien ja kuvausten erimitallisuutta eli sitä, miten eritasoisia kieliseikkoja ohjeet koskevat: osa oikeinkirjoitusta, osa kulttuurin tapoja laatia tekstejä ja niin edelleen. Eri-tyistä huomiota hän kuitenkin kiinnittää puhe- ja kirjakielen monimutkaiseen suhteeseen sekä kirjakielen sisäiseen variaatioon. Hän pohdiskelee muun muassa, onko puhe- ja kirjakieltä järkevää tai aina edes mahdollista erottaa toisistaan kielentutkimuksessa tai -huollossa. Yhdeksi ongelmaksi hän mainitsee sen, ettei ole vakiintunutta näkökulmaa tai käsitteistöä, joiden avulla eri kielimuotoja voisi tarkastella. Variaatiota taas on Hiidenmaan mukaan nykyään paljon, mutta se ei ole sattumanvaraista vaan sosiaalisesti ja kontekstuaalisesti jäsentynyttä. Variaatiota aiheuttaa muun muassa puhe- ja kirjakielen monimutkainen suhde, joten luvun pääteemat liittyvät tiiviisti yhteen. Luku on kirjan kannalta keskeinen muun muassa siksi, että perinteistä käsitystä kielestä ohjaavat pitkälti kirjakielen normit, kuten Hiidenmaa toteaa. Hänen mukaansa kirjoitus ja standardisoitu kielimuoto käytännössä määrittävät, miten kieltä katsotaan (s. 239). Kirjakieli ja sitä koskevat normit eivät hänen mielestään saisi kuitenkaan muodostua kahleeksi: kieli on luonteeltaan muuttuva, eikä sen järjestyneisyys häviä, vaikka se muuttuu-

kin jatkuvasti (s. 241).

Seitsemäs luku (»Kielenhuolto») ko-koaa Hiidenmaan pohdinnat kielenhuollos- ta ja sen tehtävistä. Monia luvun ajatuksis- ta on kehitelty jo aiemmissa luvuissa, mut- ta nyt niitä tarkennetaan ja syvennetään. Kokonaisuutena luku onkin muun muassa käsitteellisten pohdintojensa ja uutta luotaa- vien ehdotustensa ansiosta kirjan painok- kainta antia. Hiidenmaa aloittaa kirjalle tyy- pilliseen tapaan ennakkoluuloista. Hän ku- vailee omien kokemustensa pohjalta, mitä maallikot tavallisesti luulevat kielenhuollon olevan: oikean ja hyvän kielen sääntöjä noudattavien ohjeiden antamista yksittäis- ten sanojen ja rakenteiden käytöstä. Sen jälkeen hän purkaa tätä yksinkertaistavaa käsitystä tarkastellen kielen ja kielenhuol- lon eri ulottuvuuksia ja esittää lopulta oman näkemyksensä kielenhuollon sisällöistä ja määritelmästä.

Hiidenmaa korostaa kirjassaan useaan kertaan kielen monimuotoisuutta ja variaa- tiota, ja nyt viimeistään käy selväksi, ettei variaatio ole hänen mielestään uhka kie- lenhuollolle. Hän arvioi, että nykykielen- huollon tehtävänä on yhä enemmän selvi- tellä kielen variaatiota ja muutoksia, käyt- töä eri tehtävissä ja niin edelleen. »Selittä- miseen ja tulkintaan tähtäävä kuvaus on kielenhuoltoa parhaimmillaan», Hiidenmaa tiivistää. Hän korostaa kuitenkin, ettei kie- lellinen vaihtelu ole neutraalia, joten ei voida siirtyä siihen, että jokainen kirjoittaisi omalla tavallaan. Sen sijaan Hiidenmaa painottaa sosiaalisen kieliopin tärkeyttä: on tutkittava ja tehtävä ihmisille tiettäväksi, miten kielenkäyttäjät ja kieliyhteisöt ohjaa- vat kielenkäyttöään ollakseen yhteisössään päteviä. Tämän työn ja ylipäänsä kielen oh- jailun tavoitteiksi tulisikin hänen mukaans- a nostaa kielenkäyttäjien tasa-arvo, kieli- tieto ja kielitietoisuus, suvaitsevaisuus ja vastuullisuus. Esimerkiksi Penttilän (1930) mainitsemat kirjakielen kehittämisen peri-

aatteet — omakielisyys, vakiintuneisuus, helppous, yleisyys ja johdonmukaisuus — eivät enää riitä.

Lopuksi Hiidenmaa toteaa, ettei katto- termi »kielenhuolto» enää kuvaa riittävän osuvasti kielenhuolloksi kutsutun toimin- nan monimuotoisuutta. Perinteisesti kielen- huolto tavataan hänen mukaansa jakaa kol- meen osa-alueeseen: kielen rakenteen huol- toon, tekstien huoltoon ja opetukseen sekä kielen aseman huoltoon. Kirjansa loppu- sivuilla hän esittää omana näkemyksenään, että kielenhuollon sijaan voitaisiin puhua neljästä eri toiminnasta: kirjakielen (ja myös muun kielen) kuvauksesta, oikeinkir- joituksesta, hyvien tekstien edistämisestä (eli kieliyhteisön kuvauksesta ja sen tutki- misesta, miten yhteisö määrittelee kommu- nikaativotteensa) sekä kielipolitiikasta. Hiidenmaa ei esitä listaansa virallisten kie- lenhuolto-organisaatioiden tehtäväliseksi vaan toteaa, että työtä riittää niin opettajil- le ja tutkijoille kuin muillekin kielen am- mattilaisille ja harrastajille sekä yhteiskun- nan suunnittelijoille ja päättäjille.

Suomen kieli — who cares? on oivalta- va ja ajatuksia herättävä puheenvuoro kie- lestä ja kielenhuollosta. Lisäksi kirja on — muun muassa kirjoittajan käyttämän iro- nian ja huumorin ansiosta — viihdyttävää luettavaa. Kokonaisuutena teos on selkeä ja havainnollinen. Samaa tarkkuutta kaipaisi toisaalta myös lähdeluettelolta. Monista kiinnostavankin tuntuista kirjoista ilmoit- tetaan vain tekijä ja vuosiluku eikä esimer- kiksi kirjan nimeä. Osasta lähteitä tekijän nimi tai vuosiluku puuttuu tai on ilmoitettu väärin, joten alkuperäisen lähteen löytämi- nen voi olla vaikeaa. Lisäksi samoihin aja- tuksiin — lainattuihin tai Hiidenmaan omiin — saatetaan palata eri luvuissa, mikä aiheuttaa lievää toistoa. Tämä ei kuitenkaan ole kokonaisuuden kannalta kovin häiritse- vää vaan parhaimmillaan synnyttää keskus- telua kirjan eri lukujen välille.

▷

Kirjassa kiinnitetään huomiota moniin ajankohtaisiin ja yhteiskunnallisesti merkittäviin aiheisiin — esimerkiksi eurokieleen ja kääntämiseen, kielen ja vallan suhteeseen, asiatyylin moniäänisyyteen sekä kirjakielen variaatioon — mutta kiinnostavimmaksi nousevat lopulta näkemykset kielenhuollon sisällöistä ja tehtävistä. Kirja sopii kaikille, jotka tutkivat tai opettavat kieltä tai kielenhuoltoa tai ovat näistä aiheista muuten vain kiinnostuneita, mutta erityisen hyödyllinen se on niille, jotka vielä luulevat kielenhuoltoa pelkiksi kielloiksi ja säännöiksi. Hiidenmaa vastustaa ihmisten kielen käytön rajoittamista mutta päätyy lopulta vaatimaan vielä enemmän: hän perää kielellistä demokratiaa, nykyistä tehokkaampaa yhteistyötä kaikkien kielen parissa askaroivien kesken sekä entistä tarkempia analyyseja ja tulkintoja kielen eri käyttötavoista. Viimeistään nyt on syytä luopua kahtiajaosta kielenhuoltajiin ja kielentutki-

joihin: molemmat työskentelevät saman kielen parissa ja ovat lopulta yhdessä vastuussa myös kielenhuollosta siinä muodossa kuin Hiidenmaa sen esittää. ■

AKI ONTERMAA

Sähköposti: aki.ontermaa@edu.hel.fi

LÄHTEET

- HAAKANA, MARKKU – MÄNTYNEN, ANNE 2001: Rakas ärsyttävä äidinkieli. – Ilona Herlin ym. (toim.), *Äidinkielen merkitykset* s. 287–311. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEINO, PENTTI 1989: Kirjakieli — puutarha vai kansallispuisto? – *Virittäjä* 93 s. 554–571.
- PENTTILÄ, AARNI 1930: Oikeakielisyyden periaatteista. – *Virittäjä* 34 s. 205–228.

VUOROVAIKUTUSTA ETSIMÄSSÄ

Michael Hoey *Textual interaction: An introduction to written discourse analysis*. London: Routledge 2001. 203 s. ISBN 0-415-23169-8.

Sanalla *vuorovaikutus* viitataan kielen tutkimuksessa usein puhuttuun kielen. Vuorovaikutus ymmärretään tyypillisesti sosiaalisesti kanssakäymiseksi, jossa puhujat ja kuulijat kommunikoivat keskenään. Esimerkiksi teos *Institutionaalinen vuorovaikutus* (Ruusuvuori ym. 2001) on suullisten keskustelujen tutkimusta. Kun *vuorovaikutuksen* voi ainakin fennistiikassa sanoa vakiintuneen tarkoittamaan puhuttua kieltä, herää kysymys kirjoituksen vuorovaikutuksellisuudesta. Eivätkö kirjoitta-

ja ja lukija ole vuorovaikutuksessa toistensa kanssa?

Helposti tuntuu ajateltavan, että kirjoitus on passiivisempaa kommunikaatiota kuin puhe, koska se ei ole samalla tavalla tilanteista. Tätä ajatusta tuulettaa Liverpoolin yliopiston englannin kielen professori Michael Hoey teoksessaan *Textual interaction*. Hoey korostaa kirjoitetun diskurssin vuorovaikutteista luonnetta. Tekstuaalinen vuorovaikutus ei juuri eroa dynamiikaltaan puheesta. Hoeyn mielestä kie-